

# **Přednáška cestovatele Emila Holuba v Kroměříži roku 1890 a její ozvuky<sup>1</sup>**

*/ A Talk Given by the Traveller Emil Holub in Kroměříž in 1880, and Its Echoes*

---

*Petr Pálka*

**Abstract:**

Emil Holub is one of the most prominent, as well as best known Czech globetrotters. He was born on 7<sup>th</sup> October 1847 in Holice in Bohemia in the family of the local doctor. He followed in his father's footsteps and, having finished the Secondary Grammar School, he graduated from the Medical School. The knowledge and skills he had gained there helped him during his stays in Africa. While still studying, he engaged in archaeological collections in Bohemia. In 1872, several months after he had finished the Medical School, having been inspired by the example of David Livingstone, he travelled to South Africa in a spirit of Czech and Austrian patriotism, and in an attempt to gain for his motherland ethnographic and natural science African collections. He undertook two journeys to South Africa during his life (1872 – 1879 and 1883 – 1887). He longed to discover parts of the country unknown to Europeans, which he, at least partially, managed to do during his second journey, when, from the so far undiscovered area, he researched a small part of what is today known as Zambia. Instead of discovering Africa, he became a documentalist of life in the visited territories from ethnographic, zoological, botanical, geological and cartographic point of view. During his journeys he collected tens of thousands of natural materials and ethnographic objects, which he introduced to the public in several big exhibitions, mainly in Prague and Vienna. These exhibitions were not financially successful and ended up in deficit. He gave hundreds of lectures about his visits to Africa and aspects thereof, which also meant a considerable source of income. Apart from giving the talks and lectures, he also wrote many texts based on his expeditions to Africa, both popular and professional. Exceptional among these are his travel books mapping the first as well as the second expeditions to Africa. His plans to found a Museum of South Africa exhibiting his own collections were cancelled and so he donated the collections on the one hand to distinguished Museums and Universities both in Europe and the USA but on the other hand also to small towns, schools and societies in places where he lectured. In the course of series of his lectures in 1890, Emil Holub gave two lectures on the second of his expedition to Africa on 27.4.1890 also in Kroměříž. Unknowingly, the globe-trotter became a part of the local political clash of opinion trends in the National Party in Moravia. As far as his talk was concerned, the clash was resolved in a compromise supporting the idea. Emil Holub sent in summer 1895, as he always did, to the places where he had lectured, 3 crates of his African collections addressed to the Municipal Council in Kroměříž. The collections were given to the local Czech Grammar School. It took a long time for the inhabitants of Kroměříž to thank him for this gift. At that time his health took turn for worse, many of his ailments stemmed from his travels in Africa. He died, devastated by illnesses and after months of financial hardship, in Vienna on 21<sup>st</sup> February 1902.

**Keywords:**

traveller Emil Holub, Kroměříž, lecture, donations, African natural collections

**Úvod**

Předkládaný text byl inspirován prací Davida Valůška *Cestovatel Emil Holub a Napajedla* (VALŮŠEK 2002), který vyšel na stránkách *Acta musealia* v roce 2002.

Emil Holub v Kroměříži uskutečnil v rámci svého velkého přednáškového turné konaného na konci osmdesátých a v devadesátých letech 19. století přednášku

„O výzkumech a událostech poslední výpravy po Africe“, konala se 27. dubna 1890. Přednášející si vyměnil se zástupci města několik dopisů.

Pro pochopení zprávy z Holubovy přednášky, editovaných listů a okolností cestovatelova vystoupení v Kroměříži si krátce zrekapitulujme běh jeho života. Emil Holub se narodil 7. října 1847 v Holicích v Čechách jako jediný syn místnímu lékaři Františku Holubovi a jeho ženě Anně. V Holicích vychodil Emil Holub i obecnou školu. Deset roků po Emilově narození se rodina přestěhovala do Pátku nad Ohří v severních Čechách. Roku 1857 začal studovat na německém Malostranském gymnáziu v Praze. Zde se mu, pokud jde o studijní výsledky, příliš nevedlo a rodiče ho tedy dali na německé gymnázium v Žatci, kde i odmaturoval. Během gymnazijních studií se začal více zajímat o archeologii a přírodní vědy. Po maturitě se Emil Holub zapsal na studium medicíny na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě, vystudoval ji v letech 1866–1872. Šel vlastně ve stopách otce, který na téže univerzitě získal titul patron chirurgie spolu s aprobací pro výkon očního lékařství, zubního lékařství a porodnictví a v Holicích i v Pátku působil coby lékař.

Během studií navštěvoval Emil Holub muzea, knihovny, přátelil se například s Vojtou Náprstkem, putoval po západních Čechách, podnikal archeologické výzkumy ve středních Čechách a v souvislosti s nimi začal se sběratelskou činností. Koncem roku 1871, tedy krátce před úspěšným zakončením vysokoškolských studií medicíny, se Holub, místo aby obsadil nějaké lékařské místo v Čechách a usadil se, rozhodl pro cestování neznámými krajinami. Vybral si Afriku.

Zdaleka nejznámějším cestovatelem po Africe a objevitelem neznámých oblastí byl skotský lékař a misionář David Livingstone, jehož cestopis *Missionary Travels and Researches in South Africa* z roku 1857 (Misionářské cesty a výzkumy v Jižní Africe) Holub znal z mládí (HOLUB 1880, 391), četl ho v německém překladu, protože anglicky se začal učit až při svém prvním pobytu v Africe (HOLUB 1880, 259).

Vedle jiných důvodů to byla snad i inspirace Livingstonovým životem a cestami, co přimělo Holuba vybrat si tento světadíl (ŠÁMAL 2013, 89).

Své plány začal uskutečňovat čtyři měsíce po promoci (24. 2. 1872), kdy se do Afriky skutečně vydal. Během prvního jihoafrického pobytu uskutečnil z Dutoitspanu a jeho dýmavých polí tři výzkumné cesty do vnitrozemí. Ta první v Transvaalské republice povodím řeky Vaalu k lidnatému městu Potchefstroom a Wonderfonteiným jeskyním byla zkušební za účelem aklimatizace a získání zkušeností. Začala v únoru 1873 a trvala dva měsíce; peníze na ni vydělal lékařskou praxí, stejně jako na cestu druhou, která měla být již výzkumná a trvala od listopadu 1873 do dubna 1874. Výprava vedla více na sever a Holub se setkal s několika pamětníky Livingstonových návštěv v těchto místech. Vedle přírodnin také získal množství etnografických předmětů, jako oděvů, ozdob, nádob, zbraní. Místní náčelníky a jejich blízké si nakláněl lékařskými znalostmi a dovednostmi. Holub se při cestě musel zotavovat z malárie. Po základním zpracování své sběry posílal do Čech v desítkách beden. Během prvního afrického pobytu měla být tou hlavní a nejvýznamnější třetí Holubova výzkumná africká cesta (březen 1875 až listopad 1876), která v první části šla ve stopách jeho cesty druhé, takže mohl porovnávat změny a vývoj, ovšem stočila se více na sever. Podíval se na Viktoriiny vodopády, došel k řece Zambezi a plavil se po ní. Zhoršující se malárie však znamenala konec této expedice naplněné mnoha

etnografickými sběry. Nakonec šlo spíše než o objevitelské výpravy o výpravy sběratelské, dokumentující život na daných místech v dané době.

První výstavu jeho dopisů, kreseb a předmětů uspořádal pro českou veřejnost na Staroměstské radnici v Praze v listopadu 1874 Vojta Náprstek. Sám Holub vystavil své sbírky již v Jižní Africe (leden 1877, Kimberley).

Na cestu do Evropy se vydal začátkem srpna 1879, zdržel se v Anglii, takže do Prahy dorazil až v říjnu t.r. Byl vřele přijat, stal se celospolečensky uznávanou osobností; téměř okamžitě začal s přednáškovou činností a připravil výstavy svých sbírek v Praze (Střelecký ostrov, listopad 1879 až leden 1880) a ve Vídni (Prátr, květen až říjen 1880).

Po skončení výstav Holub hojně přednášel v zemích rakousko-uherské monarchie i v zahraničí. Ještě v Africe během prvního pobytu zamýšlel vybudovat pro své africké sběry vlastní, soukromé muzeum, ale tyto představy opustil ještě před návratem do Evropy. Po první vídeňské výstavě, která skončila v únoru 1881, se rozhodl své sbírky rozdat, což i učinil. Vedle významných institucí v Evropě či USA poděloval i menší obce, kde přednášel. Tam později zasílal zásilky svých sbírek, které skončily většinou ve školním kabinetu místní školy, jejíž ředitel a učitelé mnohdy byli z darů rozpačití, protože nevěděli, jak je využít při výuce, nebo byly předány do muzea v dané obci (ŠÁMAL 2013, 370, pozn. 37).

Počátkem 80. let 19. století jen Museu království českého Holub daroval přes 600 přírodnin, významně obohatil zoologickou sbírku muzea.

Vedle toho se věnoval spolu s vědci v daných oborech odbornému zpracování dovezených sbírek. K vydání připravil svůj dvoudílný cestopis *Sedm let v jižní Africe* (1880).

Ke konci výstavy svých sbírek ve Vídni se seznámil s dcerou jednoho ze správců Prátru Rosou Hofovou, s níž se pár měsíců nato v jejích 18 letech oženil: „*Jsouc dcerou inspektora nad budovami výstavního paláce, v němž mi vysoké c.k. ministerstvo obchodu vykazalo místnosti pro dílny, měla sdostatek příležitostí seznámiti se s mými pracemi a snahami.*“ (HOLUB 1890a, 7)



Obr. 1: Manželé Holubovi v roce 1890. Zdroj: HOLUB, E. 1890a: *Druhá cesta po Jižní Africe. Díl I., Praha, nestránkováná úvodní příloha.*

Dvacet dnů po svatbě (konala se 2. 11. 1883) se s ní a šesti rakousko-uherskými výzkumníky vydal na svou druhou africkou cestu (1883–1887), o jejímž průběhu především vyprávěl v neděli 27. dubna 1890 při své první kroměřížské přednášce.

Expedice měla být čtyřletá, prvotně vědecká, a měla být zakončena objevitelskou výpravou podél řeky Kongo až na území Súdánu. Holub ovšem sledoval i obchodní zájmy Rakouska-Uherska v Jižní Africe.

Reportáž z přednášky přetiskují níže, proto tuto jeho druhou cestu nebudu více přibližovat, snad jen tolik je třeba dodat, že z plánované skutečně objevitelské části výpravy Holub z dosud skutečně neprozkoumaných oblastí prošel jen malou částí dnešní Zambie. Tam šel nepoznaným krajem a dostal se do míst nedaleko metropole dnešní Zambie Lusaky (HULEC – OLŠA 2008, 485–489). Chtěl objevovat neznámé končiny, jeho průzkumnickou činnost však zdaleka předčil jeho přínos sběratelský, badatelský, cestopisný, protože podrobně popisoval všechna území, která prošel, z úhlu pohledu mnoha vědeckých oborů (etnografie, botaniky, entomologie, kartografie apod.) a vedle toho popisování prošlou částí Afriky dokumentoval svými mohutnými mnohooborovými sběry.

### **Přednášková činnost po návratu z druhé cesty do Afriky**

Po návratu z velmi dramatické druhé africké výpravy jezdil Emil Holub hodně po přednáškách, znamenaly pro něj zdroj obživy, napsal další dvoudílný cestopis „*Druhá cesta po Jižní Africe. Z Kapského města do země Mašukulumbů*“, a především veřejnosti na velkých výstavách představil své sběry z obou cest. První souhrnná výstava proběhla ve vídeňském Prátru (16. 5.–15. 11. 1891) a druhá, ještě rozsáhlejší, rok nato na pražském Výstavišti (30. 4. 1892–18. 2. 1893). Přestože měly obě výstavy statisícové návštěvnosti, vídeňskou shlédlo 175 637 platících návštěvníků, pražskou výstavu 188 416 osob, skončily vzhledem k vysokým nákladům a přijatelnému vstupnému se záporným finančním výsledkem, o čemž se dočteme i v dopise E. Holuba kroměřížskému starostovi publikovaném níže.

Ze své druhé africké cesty E. Holub přivezl jistě hodně přes 60 000 kusů předmětů. Pro významnou část z nich zamýšlel opět vybudovat samostatné jihoafrické muzeum ve Vídni, Praze či Pešti, které by řídil. K realizaci představ však nepřikročil, s částí sbírek opět počítal pro obdarování muzeí, škol či obcí, v nichž přednášel, což i činil nakonec až k darování či rozdání prakticky všech dovezených předmětů. Museum království českého bylo na žádost svého vedení roku 1894 poděleno více než 170 zoologickými exponáty z Holubových sběrů, na nichž se obě strany dohodly. Emil Holub při rozdávání svých sběrů školám, spolkům atd. v místech přednášek většinou platil i jejich dovoz, což ho přišlo podle vlastního odhadu na 70 000 zlatých, roku 1900 už udává 76 000 zlatých (KREJCAR 2000, 3).

V letech 1894–1895 absolvoval Holub přednáškové turné po USA, do konce života ho však trápily tropické nemoci – zvláště malárie. Na následky oněch chorob zemřel Emil Holub skoro v chudobě ve věku nedožitých 55 let ve Vídni 21. února 1902. Dlouho snil o třetí cestě do Afriky, stále ji odkládal a nakonec neuskutečnil.

### **Politické soupeření v Kroměříži v době Holubovy přednášky**

Holubovu přednášku v Kroměříži předznamenaly místní politické rozbroje, které byly součástí frakčních bojů v dosud jediné české straně v zemi – v Národní straně na Moravě (strana moravských staročeků).

V Kroměříži se od konce 80. let 19. století prosazoval jeden z významných opozičních proudů v národní straně vedený majiteli a vydavateli listu Velehrad Františkem Barvičem a Aloisem Kusákem. V té době šlo o jediné místní noviny. Velehrad zde vycházel od dubna 1889, kladl důraz na slovanofilství, cyrilometodějský odkaz a velkomoravskou tradici. Moc ve městě ovšem drželi v rukou zastánci stávajících idejí národní strany. Přímou v Kroměříži došlo 7. dubna 1890 ke sjednocení opozičních sil, které chtěly změnit politiku Národní strany na Moravě zevnitř. Další sjezd opozičních sil z celé Moravy organizovaný vydavateli Velehradu Barvičem a Kusákem byl do Kroměříže svolán na 22. června 1890. Na něm již byla proklamována potřeba založení samostatné lidové strany (moravských mladočechů) včetně přijetí jejího programu (PERNES 1979, 70–75; MALÍŘ 1996, 83–85).

V čase tohoto politického třesku dělal Velehrad již po měsíce reklamu bardovi ruských lidových a duchovních písní Dimitriji Alexandroviči Agreněvovi-Slavjanskému a jeho sboru. Vydavatelé Velehradu na možnost jeho vystoupení dlouhodobě upozorňovali tzv. kompetentní kruhy, tedy vedení města se starostou staročechem Vojtěchem Kulpem. Do tohoto prostředí vstoupil Emil Holub s přednáškou o afrických výzkumech.

Ročník II.

V Kroměříži, v úterý dne 11. února 1890.

Číslo 12.



Ольга Христофоровна Агренёва-Славянская.  
Olga Christoforovna Agreněva-Slavjanskaja.



Дмитрій Александровичъ Агренёв-Славянскій.  
Dmitrij Aleksandrovič Agreněv-Slavjanskij.

Obr. 2: Bard ruských písní Dimitrij Slavjanskij s manželkou. Zdroj: Velehrad, 1890, r. II, č. 12 z 11. 2. Muzeum Kroměřížska.

Opoziční Velehrad, „orgán strany slovanské na Moravě“, si termín Holubovy přednášky vysvětloval načasováním svými politickými protivníky. V článku (Velehrad, 1890, roč. II, č. 27, 3) nadepsaném „Místo Slavjanského – dr. Holub v Kroměříži“ vyslovil podezření, že snahy Velehradu o koncert Slavjanského sboru v Kroměříži měly za následek angažování dr. Holuba tzv. kompetentními kruhy pro přednesení přednášky ve městě zrovna v tu dobu, kdy je Slavjanský na Moravě.



Velký sál měšťanského nadsklepí v Kroměříži.

---

# Přednáška

## afrického cestovatele Dr. Emila Holuba.

---

V neděli dne 27. dubna 1890

o 4<sup>1</sup>/<sub>4</sub> hodině odpoledne

v sále na měšť. nadsklepí  
bude

DR. EMIL HOLUB

přednáseti

*O výzkumech a událostech své poslední výpravy  
po Africe.*

Čistý výnos určen k uhrazení výloh (as 120.000 zl.) spojených s pracemi praeparacími sbírek k jeho příští výstavě v Rotundě r. 1891. Po výstavě mají sbírky museím a školám rozděny býti, při čemž polovice měst, v nichž přednášky odbývány, obdařena býti má.

### CENY MÍST:

Přední 2 řady à 2 zl., následující 4 řady à 1 zl., ostatní  
sedadla à 60 kr. Lístek k stání 40 kr.  
Studentské listky à 20 kr.

Předprodej lístků z laskavosti u p. knihkupce Ant. Olivy.



Seznam přednášek a přednáškových míst v Kroměříži v roce 1890.

Obr. 3: Plakátek ke kroměřížské přednášce Emila Holuba, Archiv Muzea Kroměřížska. |

V okolních městech jsou vyvěšeny plakáty ohlašující koncert sboru olomouckého pěvecko-hudebního spolku Žerotín se Slavjanského sborem v Olomouci, ale v Kroměříži jsou po rozích vylepovány plakáty ohlašující přednášku dr. Holuba. „*Aby čert za zlé neměl, vystoupí v Kroměříži dr. Holub a tím bude zažehnáno ruské nebezpečí. Obecenstvo kroměřížské bude kochati se v afrických výzkumech a ani mu nenapadne pomýšleti na Slavjanského. Nechceme tím snad zlehčovati cennost přednášky dra. Holuba v Kroměříži, ale tážeme se, proč právě nyní a ne dříve, anebo později? Když pánové chtěou připraviti obecenstvu kroměřížskému vzácný požitek, proč nezasadí se též o tak vzácný a řídký požitek umělecký, jako jest právě zpěv sboru Slavjanského? Ostatně co zanedbal ‚Moravan‘ a pánové z honorace veliké národní strany v Kroměříži – jistě ze samého státnictví – vynahradí někdo jiný a nevíme skutečně, jak široké bude národní svědomí dotýčných ‚našich‘ rozhodujících kruhů.*“ Na závěr článku Velehrad upozornil, že Slavjanského chce získat pro jedno vystoupení ve městě zdejší Concordia, což byl německý spolek zaměřený na péči o tzv. estetické účely a jejich podporu, hlavním předmětem činnosti spolku ovšem byla hudba, zpěv a jejich výuka.

Zajímavé je, že na téže stránce jako výše uvedený článek je přetištěna i nezaujatá zpráva o připravované Holubově přednášce „Dr. Emil Holub v Kroměříži“. Šlo zároveň o pozvánku na akci s tímto závěrem: „*Očekává se, že obecenstvo kroměřížské nedá ujiti si příležitosti této, aby vyslechlo zprávy o neznámých končinách afrických z úst mužného a podnikavého cestovatele.*“ Pány z Velehradu nakonec uklidnil člen významné kroměřížské rodiny Kozánkovy a zároveň člen pěvecko-hudebního spolku Moravan (od r. 1903 jeho dlouholetý starosta) Dr. Emil Kozánek, který Slavjanského sbor pro dvě vystoupení v Kroměříži (17. 5. a 18. 5. 1890) získal.<sup>2</sup>

## O čem Emil Holub v Kroměříži přednášel

Jistě i proto byla Velehradem příznivě přijata i první přednáška Emila Holuba konaná v Kroměříži v sále na Nadsklepí v neděli 27. dubna 1890 odpoledne pro česky mluvící obyvatele. V pořadí druhá přednáška určená obyvatelstvu hlásícímu se k němčině, která se obsahově určitě od té české moc nelišila, proběhla ve spolkových místnostech spolku Concordia téhož dne večer.

Popis přednášky publikovaný ve Velehradu pod názvem „Dr. Emil Holub v Kroměříži“, viz níže, působí dojmem, jakoby byl psán zainteresovaným středoškolským pedagogem, včetně výtky ohledně negativního vymezování se přednášejícího vůči slavnému cestovateli Stanleyemu a pochvaly studentům za zájem a zvědavost. I z níže publikované Holubovy korespondence se zástupci města vysvítá klíčová role pánů profesorů kroměřížské střední školy – určitě vyššího českého gymnázia –, kteří Holubovu přednášku na Nadsklepí organizačně zajišťovali. Oba Holubovy cestopisy kroměřížská pedagogická veřejnost znala.<sup>3</sup>

Čtenáři si o přednášce Emila Holuba v Kroměříži mohli v kroměřížských novinách Velehrad, orgánu strany slovanské na Moravě, přečíst tuto reportáž.<sup>4</sup>

**„Dr. Emil Holub v Kroměříži.** Slavný cestovatel konal v neděli, dne 27. dubna v Kroměříži dvě přednášky o své cestě po Africe. První českou v sále měšť.[anského] nadsklepí odpoledne, druhou večer v německé Concordii. Účel přednášek, jichž



dosud konal i s kroměřížskými 276, je znám. Nemohla naléztí dobrodinců soukromých, kteří by přispěli k uhrazení výloh pro praeparace sbírek velmi značných, vydělává potřebné prostředky přednáškami. Sbírký obsahují na 2200 ptákův a přes 500 savcův afrických a náklad na zřízení páčí se na 120.000 zl. Hotové sbírky vystaví v Rotundě vídeňské, největší to budově v Rakousku, příštího roku a postaví asi 25 černošských chat k tomu cíli. Do dubna budou přípravy hotovy a po výstavě sbírky rozdány městům, v nichž přednášel. Dr. Holub přijel do Kroměříže o 4. hodině odpoledne vlakem od Vídně. Na nádraží uvítal jej pan JUC. Hugo Zimek.<sup>5</sup> Do sálu dychtivým obecnstvem přeplněného uveden byl p. starostou města Kroměříže a obecnstvu představen, které ho pozdravilo voláním 'slávy' a potleskem. Zmiňuje se o svých cestách po Africe r. 1872–79 a 1883–87 a výsledcích jejich, o svízelných cestě a způsobu, jak se chránil. Kořist z první cesty rozdál 113 místům a mezi tím připravoval se k cestě druhé. Přednáškami od r. 1880 získal 47.000 zl., kteráž suma rozmnožena milostivým darem císařovým 35.000 zl. a s tím podniknul cestu druhou r. 1884. Se šesti evropskými řemeslníky – vojáky a s chotí vyplul z Evropy a uchýlil se napřed do Kapska, kde r. 1879 vláda anglická slíbila mu podporu. Ale za změněných poměrů podpory nedostal a tak s tím málem, co měl, bylo mu nastoupiti cestu. Zjednal si 4 povozy se 60 voly, k nimž najal 11 domorodců. Za úkol vytknul si prohlédnouti a prozkoumati africké krajiny mezi řekami Prangem a Zambezim, drahou 2500 km dlouhou, a proniknouti zvláště na sever za řeku Zambezi k neznámým dosud Mašukolumbům. Účely sledoval vědecké a obchodní. Obohacení vědy a vývoz z Rakouska jsou výsledky, jichž chce dosáhnouti. Do cesty navalily se cestovateli různé překážky. Sama holandská vláda v Kapsku uvalila naň ohromnou daň, již podlehl i vědecké náčiní, které s sebou nesl; potom příroda tropická a lidé domorodci staví se proti misionářům civilizace. Proto obezřetně a moudře jest pokračovati, aby domorodcům vstřípeno bylo světlo Evropy, jak to činí Angličané. Ne násilím porobovati, nezašlapávati rázem jejich zvyky a obyčeje, zvláště právní, ani neuvalovati daně – tím černoch se popudí a zatvrdí. Po těchto všeobecných poznámkách vybral si dr. Holub speciální část: národopis a mluvil o jednotlivých kmenech afrických, s nimiž už za prvé cesty se seznámil. Popsal zlomkovitě lenivé a bázlivé Hotentoty, s Australci spřízněné Panthy, mírumilovné Bečuany, kteří bojovnými a loupeživými Panthy jsou utlačeni; jednotlivé kmeny pojímají v sebe více samostatných národů, tak Panthové 30, Bečuani 6. Kolik měst, tolik jest království. Odchytky ve struktuře tělesné křiklavěji vynikají ještě v povaze duševní. Panovník udává tón, jaký vladař, taký národ. Batlapini jsou chudí, propijí vše v supi, v kořalce; jiní jsou zámožní z obchodu a jsou řádnější. Vzorný stát má král Khami, muž ušlechtilý, který pochopil civilizaci, zakázal import kořalky a udržuje v zemi pevný pořádek. Není tam vražd ani krádeží. Všude panuje jistota. Cesta těmito známějšími už národy nebyla bez nehod. Nejvážnější byla, že ztratil endemickým zánětem plic a otrávením skoro všecek dobytek a když dorazil k řece Zambezi, při průtazích přechodu onemocněl s celým průvodem. Andělem spásy byla Holubova žena, která podlehla africké horečce, až mužové z valné části se pozdravili. Nemoc spojená s nedostatkem potravy vyžádala si své oběti (2 Evropany). Ale ničím smělý cestovatel nedal se odstrašiti. Za ztracené povozy získal si lékařskou praxí 20 nosičův a s těmi překročil Zambezi přes všecko zrazování Maruckých pohlavárův a dal se na pochod k severu mezi Mašukolumby. Mašukolumbové, jimž padl za oběť i slavný

Livingston a o nichž jejich jižní sousedé pravili, že jsou to zvířata a ne lidé, jsou národem bojovným, rozděleným asi ve 20 malých království. Chodí úplně nuzí. Cizinec u nich propadá bez výminky smrti. Oni nevěřili ani lékařskému umění Holubovu, které ho všude zachránilo. Obranou družině byla jen střelná zbraň, již Mašukolumbové dosud neznali a přičetli jí kouzelnou moc. Za divokých jejich útoků Holub poprvé užil střelné zbraně na obranu. Ale když i malá domorodá družina mu uprchla, bylo mu nastoupiti cestu zpáteční. Při ústupu ztratil všechny hotové sbírky a z 32 deníků veliké ceny zachráněno pouze 14. Nejvyšší zbědovaní dospěli ve 20 dnech řeky Zambezi, za níž na cestě do anglických osad Holub znova zřídil sbírky, které šťastně přivezl do vlasti. – Poutavá, věcná přednáška, oživena humoristickými vložkami trvala přes 2 hodiny. Slavný cestovatel odměněn hojným potleskem. Mluvil velmi vřele zvláště o rekovně své ženě. Jediného bychom byli rádi postrádali: polemického tónu proti Angličanu Stanleyovi.<sup>6</sup> Obecenstvu přednáškou připraven slušný požitek. Pozornost za dlouhé přednášky nebyla ničím rušena než až přílišnou dychtivostí studující mládeže. Ale to jim slouží ke cti!“

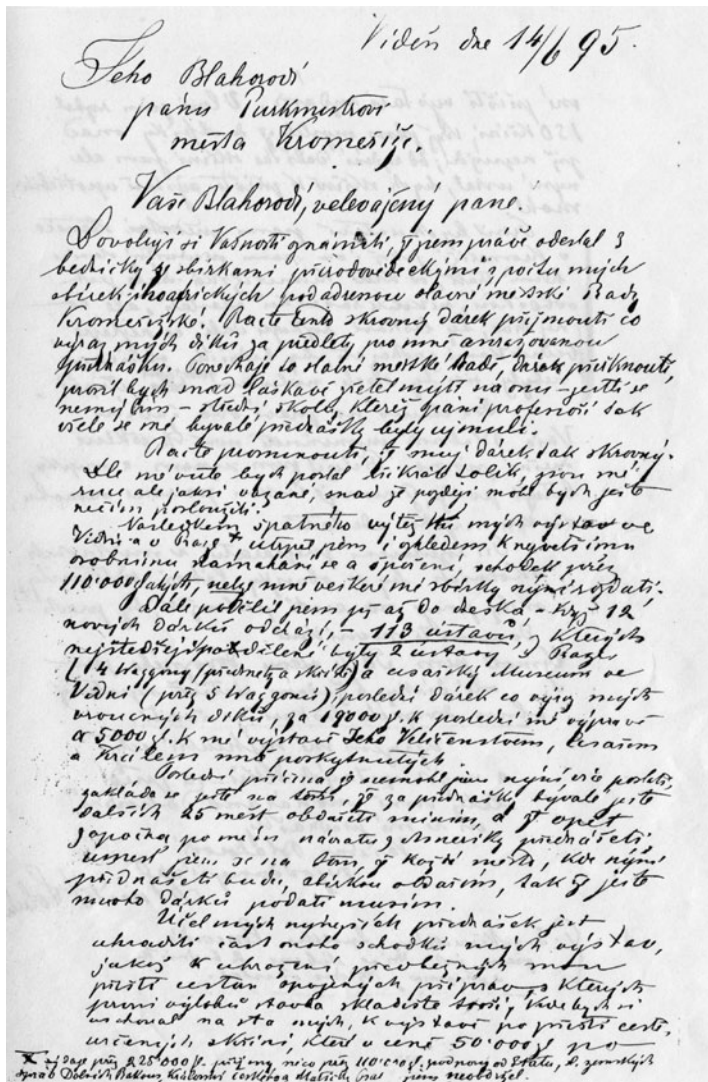
**Dr. Emil Holub v Kroměříži.** Slavný cestovatel konal nedělní, dne 27. dubna v Kroměříži dvě přednášky o své cestě do Afriky. První českou v sále měst. národnost. odpoledne, druhou večer v německé Concordii. Účel přednášek, chciž dosud konal i s kroměřížskými 276, je znám. Nemohla aléžti dobrodružství soukromých, kteří by přispěli k uložení yloh pro praeparace sbírek velmi značných, vydělává potřebné prostředky přednáškami. Sbírkou obsahují na 2200 ptákův, a řes 500 savcův afrických a náklad na zřízení páčí se na 20.000 zl. Hotové sbírky vystaví v Rotundě vídeňské, největší to budově v Rakousku, příštího roku a postaví asi 25 ermoňských chat k tomu efli. Do dubna budou přípravy ho-ovy a po vřstávě sbírky rozdány městům, v nichž přednášel. Dr. Holub přijel do Kroměříže o 4. hod. odp. vlakem od Vídně, řa nádraží uvítal jej pan JUC. Hugo Zimek. Do sálu dych-ivný obecenstevu přeplněného uveden byl p. starostou města Kroměříže a obecenstvu představen, které ho pozdravilo vo-řin „slávy“ a potleskem. Zníňuje se o svých cestách po Africe r. 1872—79 a 1883—87 a výsledcích jejich, o svize-ích cesty a způsobu, jak se chránil. Kořist z první cesty ozdal 113 místům a mezi tím připravoval se k cestě druhé. řednáškami od r. 1880. získal 47.000 zl., kteráž suma roz-anožena milostivým darem císařovým 35.000 zl. a s tím po-díknul cestu druhou r. 1884. Se šesti evropskými řemeslníky-vojáky a s chotí vyplul z Evropy a uchýlil se napřed do řapska, kde r. 1879. vláda anglická slíbila mu podporu. Ale a změněných poměrů podpory nedostal a tak s tím námem, o měl, bylo mu nastoupiti cestu. Zjednal si 4 povozy se 60-oly, k nimž najal 11 domorodců. Za šikol vytknul si pro-řednouti a prozkoumati africké krajiny mezi řekami Prangem ř. Zambezim, drahou 2500 km. dlouhou a proniknouti zvláště na sever za řeku Zambezi k neznámým posud Mašukolumbům. řecly sledoval vědecké a obchodní. Obohacení vědy a vývoz ř. Rakouska jsou výsledky, jichž chce dosáhnouti. Do cesty navazily se cestovateli různé překážky. Sama holandská vláda ř. Kapsku uvalila naň ohromnou daň, již podlehl i vědecké učení, které s sebou nesl; potom přiroda tropická a lidé do-morodci savi se proti misijnářům civilizace. Proto obceřetně ř. moudře jest pokračovati, aby domorodcům všřípeno bylo

avětlo Evropy, jak to činí Angličané. Ne násilím porobovati, nezastlapávati řízem jejich zvyky a obyčeje, zvláště právní, ani neuvalovati daně — tím černoch se popudí a zatvrdí. Po těchto všeobecných poznámkách vybral si dr. Holub speciální část: národopis a mluvil o jednotlivých kmenech afrických, s nimiž už za své cesty se seznámil. Popsal zlom-kovitě lenivé a házlivé Hottentoty, s Australeci spřízněné Pan-thy, mřunulo-ne Bečuany, kteří bojovnými a loupeživými Panthy jsou utlačeni; jednotlivé kmény pojímají v sebe více samostatných národů, tak Panthové 30, Bečuaní 6. Kolik měst, tolik jest království. Odchytky ve struktuře tělesné kři-klavěji vynikají ještě v povaze duševní. Panovník udává tón, jaký vladař, taký národ. Batlapini jsou chudí, propijí vše v supi, v kořalce; jiní jsou zámožní z obchodu a jsou řádnější. Vzorný stát má král Khani, muž uslechtilý, který pochopil civilizaci, zakázal import kořalky a udržuje v zemi pevný po-řádek. Není tam vražd ani krádeží. Všude panuje jistota. Cesta těmito známějšími už národy nebyla bez nehod. Nej-vážnější byla, že ztratil endemickým zánetem plíc a otrávením skoro všecek dobytek a když dorazil k řece Zambezi, při př-řazích přechodu onemocněl s celým průvodem. Andělem spásy byla Holubova žena, která podlehla africké horečce, až mu-žové z valné části se pozdravili. Nemoc spojená s nedosta-tekem potravy vyžádala si své oběti (2 Evropany). Ale ničím smělý cestovatel nechal se odstrašiti. Za ztracené povozy získal si lékařskou praxí 20 nosičův a s těmi překročil Zambezi přes všecko zrazování Marických pohlavářův a dal se na pochod k severu mezi Mašukolumby. Mašukolumbové, jimž padl za chb i slavný Livingston, a o nichž jejich jižní sousedé pravili, že jsou to zvířata a ne lidé, jsou národem bojovným, rozděleným asi ve 20 malých království. Chodí úplně nuzí. Cizinec u nich propadá bez výminky smrti. Oni nevěřili ani lékařskému umění Holubovu, které ho všude zachránilo. Obranou družině byla jen střelná zbraň, již Mašukolumbové dosud neznali a přičetli jí kouzelnou moc. Za divokých jejich útoků Holub poprvé užil střelné zbraně na obranu. Ale když i malá domorodá družina mu uprchla, bylo mu nastoupiti cestu zpáteční. Při ústupu ztratil všechny hotové sbírky a z 32 deníků veliké ceny zachráněno pouze 14. Nejvyšší zbědovaní dospěli ve 20 dnech řeky Zambezi, za níž na cestě do anglických osad Holub znova zřídil sbírky, které šťastně přivezl do vlasti. — Poutavá, věcná přednáška, oživena humoristickými vložkami trvala přes 2 hodiny. Slavný cestovatel odměněn hojným potleskem. Mluvil velmi vřele zvláště o rekovně své ženě. Jediného bychom byli rádi postrádali: polemického tónu proti Angličanu Stanleyovi. Obecenstvu přednáškou připraven slušný požitek. Pozornost za dlouhé přednášky nebyla ničím rušena než až přílišnou dychtivostí studující mládeže. Ale to jim slouží ke cti!

Obr. 4: Novinový článek Dr. Emil Holub v Kroměříži. Zdroj: Velehrad, 1890, r. II, č. 28 z 1. 5. Muzeum Kroměřížska.

## Přírodovědné dary Emila Holuba Kroměříži, korespondence a nastalé komplikace

Připomeňme si na slavného přednášejícího jistě neobvyklou starost, s jakou se Emil Holub zajímal o výši vstupného na své přednášky. Vždy chtěl, aby byly finančně přístupné. Vstupné konzultoval s pořadateli přednášek v místě, jeho výše byla stanovena podle velikosti města a možností obyvatel. Tak stály v Kroměříži<sup>7</sup> vstupenky do prvních dvou řad 2 zlaté, následující čtyři řady 1 zlatý, ostatní sedadla 60 krejcarů, lístek ke stání 40 krejcarů a studentské lístky byly po 20 krejcarech. V nedalekém menším Hulíně, kde se Holubova přednáška uskutečnila 1. června 1890, stály vstupenky do předních pěti řad 1 zlatý a další sedadla 60 krejcarů. Lístek ke stání 40 krejcarů, školáci platili 20 krejcarů (Velehrad, 1890, roč. II., č. 33, 2).



Obr. 5a: Dopis Emila Holuba starostovi Kroměříže Vojtěchu Kulpovi, 14. 6. 1895, Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž.



me' přísti vy'stavi' rydani. Vloni jsem ryděl  
150 křínů, když jsem myslil, že do Aprily snad  
jij' nevyjde; od rydání dals'ho stěhni jsem ale  
nyni' ustal, bych stěhni k přísti s'ystati upotřebiti  
mohl.

Čim' bych uctivě pranu představi' stanice  
v Kroměříži, jakož i onu pranu představi' stanice  
hlavní trati, od které Kroměřížská dráha je  
odbočnou, nekděm řádek tu' odeslati, ale co  
nejdříve, by láskavě vykaže dali, co nejlépe,  
bedničkami zacházejte, by bedničky obřícene  
nebyly, více by obsah mohl být <sup>užit</sup> utpěl.

Ze churav na prave' oko žadám  
Vasé Ošalování prominouti mně to ostění  
dnešní písma. Býlyť jsem zprávy a myšky,  
letuji prave, že nemají čerku po ruce nemohu  
čarou myšky odeslati.

Pro vyžeravení preparatu v místnostech  
školních by se obuzky láhvi odstaniły;  
mely prave na cestě posloužit, by prave  
do uzení neuvinul.

Umožňuji 50% slevu dovozního pro  
me' dárky a žadám uctivě nepatný  
obnos dovozního láskavě zahrát.

Vyjímám me' nepřehlubi' ucti  
a nej'š opatný' dárky za před  
lety mně poskytnuté dobrodru  
m se me' přednášly.

Vasému Ošalování

vyjádření  
Emil Holub

P. S. Některým zprávy Concordie  
jsem již dříve slíbena 2 bedničky  
oprávně, by ches odeslat.

Následuje edice korespondence související s darem Emila Holuba městu Kroměříž, respektive zdejšímu českému gymnáziu.<sup>8</sup> Dar samozřejmě tvořily jeho sběry, přírodniny dovezené z Afriky. Emil Holub starostovi Kroměříže Vojtěchu Kulpovi napsal v červnu 1895 opravdu dlouhý a podrobný dopis<sup>9</sup>:

Vídeň dne 14/6 95.

Jeho Blahorodí  
pánu Purkmistrovi  
města Kroměříže.

Vaše Blahorodí, velevážený pane!

Dovoluji si Vašnosti oznámiti, že jsem právě odeslal 3 bedničky ze sbírkami přírodovědeckými z počtu mých sbírek jihoafrických pod adresou slavné městské Rady Kroměřížské. Račte tento skrovný dárek přijmouti co výraz mých díky za před lety pro mně anražovanou<sup>10</sup> přednášku. Ponechaje to slavné městské Radě, dárek přirknouti, prosil bych snad laskavě zřetel míti na onu – jestli se nemýlím – střední školu, kteréž páni profesori tak vřele se mé bývalé přednášky byli ujmul.

Račte prominouti, že můj dárek tak skrovný. Dle mé vůle bych poslal třikráte tolik, jsou mé ruce ale jaksi vázané, snad že později mohl bych ještě něčím posloužit!

Následkem špatného výtěžku mých výstav ve Vídni a v Praze\*, utrpěl jsem i vzhledem k největšímu osobnímu namáhání se a špoření schodek přes 110.000 zlatých, nelze mně veškeré mé sbírky nyní rozdati.

Dále podělil jsem již až do dneška – když 12 nových dárků odchází – 113 ústavů, z kterých nejštědřeji podělené byly 2 ústavy v Praze (4 Waggony /předměty a skříňe/) a císařský museum ve Vídni (přes 5 Waggonů), poslední dárek co výraz mých vroucných díky, za 19.000 zl. k poslední mé výpravě a 5000 zl. k mé výstavě Jeho Veličenstvem, Císařem a Králem mně poskytnutých.

Poslední příčina, že nemohl jsem nyní více poslati, zakládá se ještě na tom, že za přednášky bývalé ještě dalších 25 měst obdařiti míním, a že opět započna po mém návratu z Ameriky přednáseti, usnesl jsem se na tom, že každé město, kde nyní přednáseti budu, sbírkou obdařím, takže ještě mnoho dárků podati musím.

Účel mých nynějších přednášek jest uhraditi část onoho schodku mých výstav, jakož k uhrazení předběžných [s] mou příští cestou spojených příprav, z kterýchž první výlohu stavba skladiště tvoří, kde bych si uschoval na sta mých, k výstavě po příští cestě určených skříní, které v ceně 50.000 zl. po své příští výstavě rozdám. Vloni jsem rozdál 150 [s]kříní, když jsem myslel, že do Afriky snad již nepůjdu; od rozdání dalších skříní jsem ale nyní ustal, bych skříně k příští výstavě upotřebiti mohl.

Prosil bych uctivě panu přednostovi stanice v Kroměříži jakož i onu pánu přednostovi stanice hlavní trati, od které Kroměřížská dráha jest odbočkou, několik řádečků odeslati, ale co nejdříve, by laskavě rozkazu dali co nejlépe bedničkami zacházeti, by bedničky obrácené nebyly, sice by obsah následkem převrácení utrpěl.

Jsa churav na pravé oko<sup>11</sup> žádám Vaše Blahorodí prominouti mně to ošklivé dnešní písmo. Přiložil jsem seznam a mapku, lituji pouze, že nemaje českou po ruce, nemohu českou mapku odeslati.<sup>12</sup>

*Při rozestavení preparátů v místnostech školních by se obvazky láhví odstranily; měly pouze na cestě posloužit, by prach dovnitř nevniknul.*

*Vymohl jsem 50% slevu dovozného pro mé dárky a žádám uctivě nepatrný obnos dovozného laskavě zaříditi.*

*Výrazem mé nejhlubší úcty a mých opětných děků za před lety mně prokázané dobrodiní in re mé přednášky*

Vašemu Blahorodí  
nejoddanější  
Dr Emil Holub

*P.S. Německému spolku Concordia  
jsem jakž dříve slíbeno 2 bedničky  
s prepará[t]y už dnes odeslal.*

*\* Výdaje přes 225.000 zl., příjmy něco přes 110.000zl.; podpory od státu, slavných zemských správ Dolních Rakous, Království českého a Matičky Prah[y]<sup>13</sup> jsem neobdržel.*

U dopisu čteme úřední poznámku, že dle usnesení obecní rady ze dne 15. 6. 1895 č. 4833 má se dovozné zapravit a napsat představeným stanic, aby dali železniční zřízení na bedny pozor. Představeným stanic v Kroměříži a v Hulíně byly v této věci napsány přípisys hned 15. 6. 1895.<sup>14</sup>

Kroměřížská obecní rada promptně předala Holubovy dary českému gymnáziu v Kroměříži a vyžádala si potvrzení příjmu zásilky ze strany školy. Ve schváleném konceptu odeslaného dopisu čteme:<sup>15</sup>

Č. 4828

Slavnému ředitelství  
ck. českého státního  
gymnasia  
v Kroměříži

*P. Dr Emil Holub odeslal na obecní radu ze svých sbírek přírodovědeckých 3 bedny jihoafrických předmětů, které dle přiloženého dopisu ze dne 4/6 1895<sup>16</sup> a dle seznamu [k]dopisu přiloženého věnuje ck. gymnasiu v Kroměříži.*

*Tyto 3 bedny se seznamem a mapkou odevzdávají se ck. českému gymnasiu v Kroměříži a žádá se slušně, aby dopis sl[avné]ředitelství po nahlédnutí obecní radě vrátili ráčilo.*

Obecní rada města \_\_  
Kroměříže dne 18/6 95  
Starostův náměstek  
Kampf



Zasloužilý gymnaziální ředitel František Višňák<sup>17</sup> obecní radě potvrdil příjem zásilky ještě téhož dne. Za mimořádně cenný dar Holubovy sběry asi nepovažoval, o zásilce se nezmínil ve svém zápisu do kroniky školy za školní rok 1894/95. Údaj o Holubově daru se neobjevuje ani v zápisu za následující školní rok, to když bereme v úvahu, že zásilka došla v době těsně před prázdninami.<sup>18</sup>

*Holubovy dary<sup>19</sup>*  
*Číslo 232*

*Slavné obecní radě města*  
*Kroměříže*

*Podepsané ředitelství vrací tímto list Dr. Emila Holuba, dle něhož uvedený předmět přírodopisné daroval ck. českému gymnasiu zdejšímu. Zároveň potvrzujeme příjem těchto předmětů.*

*Ředitelství ck. českého gymnasia v Kroměříži*  
*dne 18. června 1895*

*Frant. Višňák*  
*c.k. škol[ní]rada*

Jak se Emil Holub staral velmi detailně o své přednášky, tak stejnou péči projevoval i pokud šlo o jeho dary, o sbírky, které s velkým úsilím nashromáždil a které velkoryse rozdával. Udržoval si velký přehled nejen o místech a termínech svých přednášek, ale i o údajích kam, komu, kdy a co poslal. To nám potvrzuje i jeho následující dopis.

Zástupci města Kroměříže ani ředitel gymnázia František Višňák cestovateli nepoděkovali za pěkný dar.

*Vídeň<sup>20</sup> dne 8/11 95*

*Slovutný pane!*

*Prosím uctivě, by jste laskavě prominouti ráčil, že Vašnosti tímto následujícím dotazem obtěžuji.*

*V měsíci červnu tohoto roku odeslal jsem k dispozici slavné městské rady Kroměřížské 3 bednice se sbírkami přírodovědeckými pro ústav český v Kroměříži, ústav by slavná městská rada určila.*

*Odeslal jsem též něco menší věnování spolku německému Concordia, podobně jak slavné městské radě co výraz mých vroucných díky za před lety laskavě pro mne uspořádanou přednášku.*

*Vzhledem okolností, že musím v Rakousko-Uhersku podělit 150 ústavů\*, žádal jsem tenkrát v mém přípisu na slavnou městskou radu za odpuštění, že mé věnování bylo tak skrovné.*

*Kdežto jiná moravská města a též spolek Concordia byla, mně byla obdržení sbírek laskavě potvrdila etc. etc., neobdržel jsem do dneška od slavné městské rady*

uvědomění, že by byla má sbírka došla a proto bych co nejuctivěji Vaše Vysokoblahorodí prosil, mně několika slov stran této záležitosti dopřáti.

Končím nejuctivějším  
díkem Vaší Slovučnosti a  
Jemnost paní choti nejoddanější  
D<sup>r</sup> Emil Holub

\* vzhledem k schodku mé výstavy v Praze a ve Vídni (přes 110.00 zl.) a že rozdávání sbírek [s]ohromnými výlohami spojené nejsem vstavu vše z mých sbírek rozdati.

Dopis byl adresován, jak vyplývá z níže editovaného konceptu listu, JUDr. Vilibaldu Mildschuhovi (24. 6. 1834–14. 12. 1896) a ne purkmistru Kroměříže Vojtěchu Kulpovi (starostou v letech 1887–1896). V. Mildschuh byl bývalým členem poslanecké sněmovny Říšské rady ve Vídni, bývalým poslancem Moravského zemského sněmu, seniorem Obecní rady města Kroměříže, členem výboru městské spořitelny, okresní školní rady, člověkem stojícím u zrodu kroměřížského českého gymnázia, prvním praporečnickem pěvecko-hudebního spolku Moravan a počátkem 80. let 19. století i jeho starostou. Šlo zkrátka o velkou kulturní a politickou postavu města patřící k Národní straně na Moravě, byl to staročech původního ražení. Na tom, že se Emil Holub obrátil na V. Mildschuha, a protože děkoval i Mildschuhově manželce, se kterou se tedy nejspíš potkal, stavím hypotézu, že Emil Holub v době své kroměřížské přednášky přespál v domě u Mildschuhů Jánská ulice č. 26 v Kroměříži<sup>21</sup>, jde o dnešní rohový dům mezi Velkým náměstím a Jánskou ulicí, ve středu města a nedaleko sálu Nadsklepí, kde se přednáška konala. Starosta spolku Moravan v době Holubovy přednášky v Kroměříži, Hugo Zimek, který cestovatele na kroměřížském nádraží při příjezdu přivítal, byl advokátním koncipientem v kanceláři moravsko-slezského zemského advokáta JUDr. Vilibalda Mildschuha.

Starosta města Kroměříže Vojtěch Kulp na cestovatelovu kulantní výtku zprostředkovanou Mildschuhem reagoval, příjem daru Emilu Holubovi potvrdil, pokusil se vysvětlit, proč tak neučinil již dříve, sdělil, kam se zásilka poděla a uctivě poděkoval. Ve schváleném konceptu odeslaného dopisu čteme<sup>22</sup>:

Číslo 4828

Vysoce ctěný, blahorodý pán,  
pan D<sup>r</sup> Emil Holub, africký  
cestovatel, t. č.  
ve  
Vídni

Na ctěný dotaz na p. D<sup>ra</sup> Vilibalda Mildschuha advokáta v Kroměříži dopisem ze dne 8. listopadu 1895 učiněný, sdělujeme slušně Vašemu blahorodí, že podle dopisu Vašeho blahorodí ze dne 14. června 1895 na obecní radu zaslané tři bedny jihoafrických předmětů ze sbírek přírodovědeckých se seznamem a mapkou odevzdány byly přímo c. k. českému státnímu gymnasiu v Kroměříži a že ředitelství c. k. českého gymnasia v Kroměříži připsím ze dne 18. června 1895 č. 232 příjem potvrdilo.

*Že o tom Vašemu blahorodí vědomost dána nebyla, mělo svou příčinu v tom, že v dopisu Vašnostina adresa scházela. Poněvadž ale také v dopisu na p. D<sup>ro</sup> Mildschuha zase adresa schází, máme nyní za to, že na c.k. poště ve Vídni Vašnostina adresa známa jest a posílající tedy odpověď tuto nyní bez bližší adresy vzdáváme Vašemu blahorodí uctivé díky, že jste také na Kroměříž zaslílkou pamatovati ráčil.*

*Obecní rada města v Kroměříži dne 9. listopadu 1895.*

Glos<sup>23</sup> Kulp Starosta

Dopis byl odeslán 23. 11. 1895

Na poště ve Vídni cestovatelovu adresu znali, na obálku dopisu stačilo napsat Dr. Emil Holub, Vídeň a zásilka se dostala k adresátovi do jeho bytu v Rotundě vídeňského Prátru. Emil Holub denně vyřizoval velké množství korespondence, obvykle mu to zabralo několik hodin (ŠÁMAL 2013, 389). Ukázky z jeho dopisů dobře ilustrují Holubovu osobnost, postoje, motivace, hnutí mysli. Jeho korespondenci byla v odborné literatuře věnována značná pozornost (DLOUHÝ 1947b, 135–155; LIFKA 1947, 114–123; VALÚŠEK 2002, 34–38). Jeho dopisování s přáteli a známými na Moravě bylo bohaté (UHL 1947, 128–134).

E. Holubovi vzhledem k Moravě nešlo pouze o přednášky či o zdejší školám, spolkům, obcím darované africké sběry, ale zajímal se i o moravské památky. Pro Kroměřížsko má jistou hodnotu zmínka v jeho dopisu do Rajhradu z 30. 9. 1900: „Po chrámu Páně v Rajhradě až dosud na Moravě nejvíce se mi líbil překrásný, když i mnohem menší, nový chrám v Ratajích u Kroměříže. Nemohu pochopiti, kde ta nikoliv velká obec sehnala náklad na tak krásnou a přesně v slohu provedenou stavbu.“ (UHL 1947, 133)

## **O vztazích mezi vedením města Kroměříže a ředitelem českého gymnázia v Kroměříži, které Holubovy dary obdrželo**

To, že z Kroměříže nebylo hned po přijetí Holubových darů cestovateli za ně promptně poděkováno, jistě souvisí se špatnými vztahy mezi vedením města Kroměříže, jemuž cestovatel bedny s předměty zaslal, a ředitelem českého gymnázia v Kroměříži Františkem Višňákem (1845–1896), jehož ústavu obecní rada Holubovy dary předala do sbírek. Tyto dvě strany spolu komunikovaly s nechuť (PÁLKA 1996, 6; PÁLKA 2002a, 5–29; PÁLKA 2012;13–26), nejspíš proto mezi nimi nedošlo již v červnu 1895 k dohodě, kdo Emilu Holubovi za zaslání přírodniny poděkuje, kdo potvrdí jejich příjem. Škola byla Višňákovým dítětem, byl jejím prvním ředitelem již od roku 1882 ještě coby soukromého nižšího gymnázia, zažil její převzetí do státní správy, úspěšný boj o rozšíření gymnázia na vyšší, tedy úplné osmitřídní, stavbu nové gymnaziální budovy i její vysvěcení v září 1890. To byl ještě relativně zdravý, spolupráce s vedením města byla v pořádku, měl ředitelský byt přímo ve škole. V polovině ledna 1891 byl zaznamenán první zápach plísně v jedné ze tříd, o prázdninách roku 1891 se chtěl ředitel Višňák vystěhovat ze školy. Poznal nedostatky svého bytu, v zimě mu tam třeba spadla kamna. Neúspěšně požadoval po vedení radnice, aby mu hradilo nájemné za odpovídající bydlení ve městě. V dubnu 1892 byla v kanceláři ředitele objevena

houba v podlaze, plesnivá prkna vytrhána, vlhký násyp pod nimi ale ponechán. Plíseň byla i ve sborovně, kde to silně páchlo. O prázdninách 1892 našla komise v 17 školních místnostech ztuchlinu a v 9 plíseň v podlahách. V únoru 1893 si ředitel Višňák stěžoval obecní radě, že do jeho bytu prosakuje dešťovka a od první zimy i močůvka z chlapeckých záchodů, ve spížírně vše hnije, byt je zamořen zápachem z výkalů a tato nezdavota měla zapříčinit Višňákovo dlouhodobé léčení v Karlových Varech. Škola byla částečně uzavřena v lednu 1894, k rekonstrukci budovy došlo mezi 8. 7.–10. 12. 1894, výuka přesunuta do různých škol po městě. Toto období je plné sporů mezi ředitelem Višňákem a obecní radou. F. Višňák zvažoval odchod do Brna. Měl za to, že jeho stížnosti na údržbu školy, příspěvy k péči o ni, jsou v sezení slavné obecní rady házeny do koše (únor 1896) (PÁLKA 2002b, 37–71).

## Co Emil Holub Kroměříži věnoval

Na závěr musím dodat, že se mně při pátrání po tom, zda některé z darů Emila Holuba přečkaly skoro 130 let od doby, kdy dorazily do Kroměříže, vedlo překvapivě dobře.

V přírodovědných sbírkách Gymnázia Kroměříž mně bylo z níže uvedeného, podle ústního sdělení gymnaziální učitelky biologie Mgr. Evy Kranzové z roku 2003, nalezeno: Dva druhy řasy křemenité, kočkodan, *Euplectes taha* (hnízdo), *Abrus precatorius-Corallodendron*, *Bulla* a *Patella granulina* z Tabulové zátoky, vesměs se štítky nadepsanými ještě „C. k. č. gymnasium v Kroměříži“.

Na závěr se podíváme do Výroční zprávy českého gymnázia v Kroměříži za školní rok 1895–1896, abychom zjistili, co všechno vlastně tzv. Holubovy dary škole obnášely (TONDL 1896, 65–66).

Oslovení odborníci<sup>24</sup> z Národního muzea – Přírodovědeckého muzea velice laskavě určili na přelomu let 2019–2020 část latinských názvů přírodnin zaslaných do Kroměříže Emilem Holubem, které se staly součástí přírodopisných sbírek českého gymnázia v Kroměříži.

„Sbírky přírodopisné (kustos prof. J. Tondl)

Přibýlo darem:

Sbírka zoologická:

A) *Cercopithecus Lalandii* [*Chlorocebus pygerythrus* (kočkodan červenozelený); RŠ], *Nectarinia bifasciata* (sameček) [platný název *Cinnyris bifasciatus* (strdimil porfyrový); JH], *Crateropus Jardinii* [*Crateropus Jardinii*, platný název *Turdoides jardineii* (timálie africká); JH], *Nectarinia violacea* (sameček) [platný název *Anthobaphes violacea* (strdimil zlatoprsý); JH], *Turdus rupestris* subsp [*Turdus rupestris*, platný název *Monticola rupestris* (skalník kapský); JH], *Chera progne* [platný název *Euplectes progne* (vida kohoutí); JH], *Euplectes taha* (hnízdo) [*Euplectes taha*, platný název *Euplectes afer* (snovač Napoleonův); JH], *Agama aculeata* [název stále platný, *Agama aculeata* Merrem, 1820 je běžný ještě rozšířený v jihoafrických státech, JM], *Dermatoëstrus strepsicerontis*, klíště sp.[není-li aspoň naznačen latinský název, lze k tomu říct jen podřád klíšťata – *Ixodida* (*Metastigmata*); PD], mořská svička [zřejmě zástupce nějakého stejnonohého korýše – *Isopoda*, pomohlo by, kdyby byl známý původ (některé skupiny jsou parazitické); PD], cizopasný červ z *Python natalense*

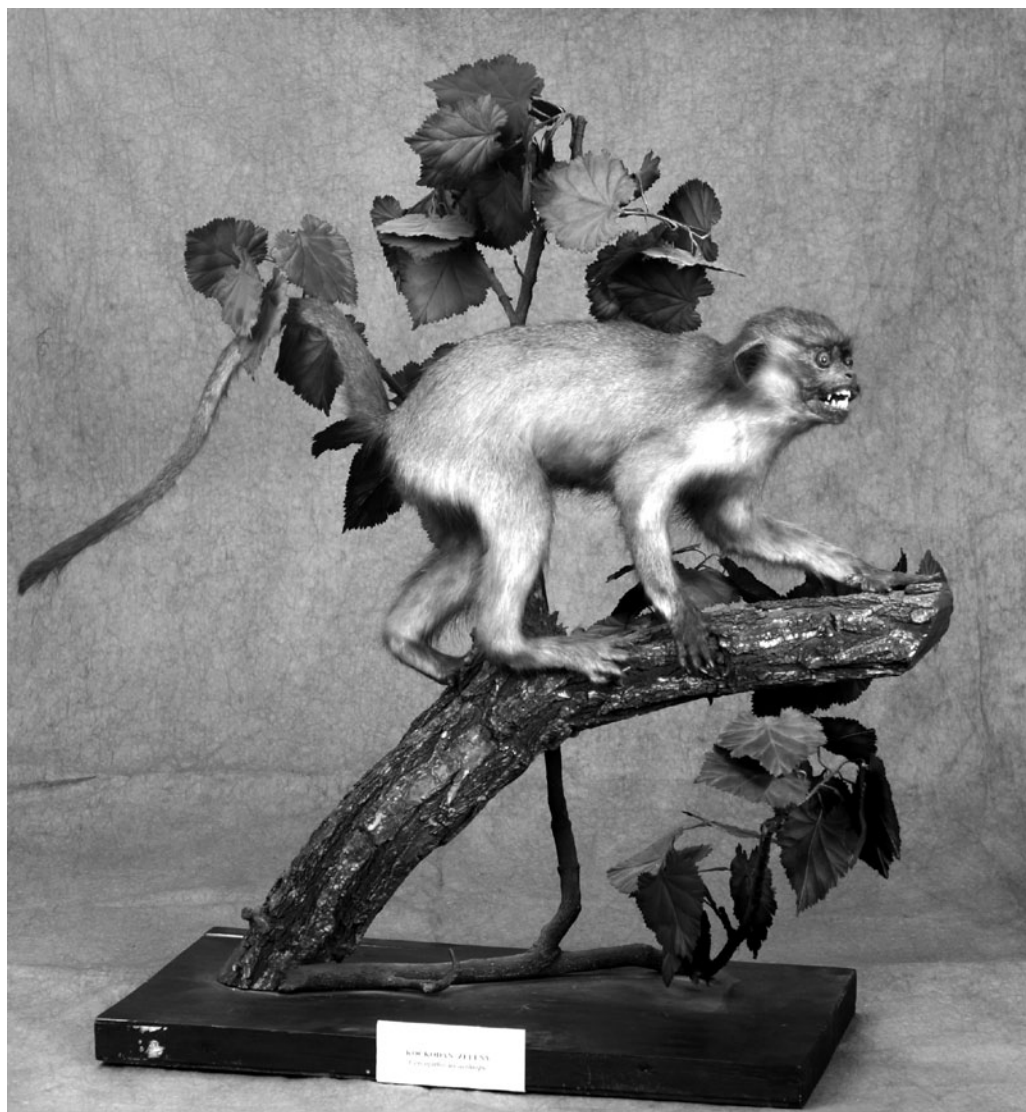


Obr. 6: Hnízdo ptáčka snovače Napoleonova, sbírky Gymnázia Kroměříž.  
Fotoarchiv Muzea Kroměřížska.



[netuším, co by mohlo parazitovat v krajtě africké, jejíž správné latinské jméno je *Python natalensis*, a ani se zde netrefíme do kmene, protože parazitem může být ploštěnec nebo hlístice; PD], *Bulla digitalis*, *Patella granalina*, *Mactra Spengleri*, *Crenella* sp., *Balanus* sp. [svijonožec (rod *Balanus* je platný); PD], *Moenipea cirrata* [*Moenipea cirrata* – mechovka, která se dnes jmenuje *Menipea flabellum*, česky keřnatenka řasnatá; PD], Mechovka sp. [Mechovka sp. – není-li aspoň naznačen latinský název, lze říct jen kmen mechovky – *Bryozoa* (*Ectoprocta*); PD], *Madrepora variabilis* (2 kusy), *Sertularia* sp.

B) Sbírka botanická: Řasa křemenitá sp. (2 druhy), *Eclonia* sp. [hnědá řasa; OŠ], *Irridea papillata* [červená řasa; OŠ], řasa vlasovitá, řas čtyři druhy, *Abrus precatorius*



Obr. 7: Kočkodan červenozelený. Sbírky Gymnázia Kroměříž. Fotoarchiv Muzea Kroměřížska. |



(lusk a semena)[sotorek obecný; OŠ], plod luskovité rostliny, fasol sp., *Arachis hypogaea* (plody)[podzemnice olejná; OŠ], *Acacia detinens* (ovoce)[akácie; OŠ], průřez dřeva z citlivky z Jižní Afriky [*Mimosa* sp.; OŠ], *Salvia* sp.[šalvěj; OŠ], *Papyrus* sp.[šáchor papírodárný; OŠ], ovoce stromu javorovitého z lesů středního toku Zambezi, ovoce stromku ‚Mo-Vjeko‘, ovoce stromu ‚Suchar‘ zvaného, *Gossypium* sp.[bavlník; OŠ], *Mesembryanthemum* sp.[kosmatec; OŠ], *Adansonia digitata* (semeno a lýko) [baobab prstnatý; OŠ], klas a semeno nejmenšího žita ‚Mo-Ausa‘ z údolí Zambezi, ovoce severně od slapů Viktoriiniých rostoucí, obrovské proso ‚Mo-belle‘, průřez liány pod vodopády Viktoriiniými.

C) Sbírka mineralogická: Zlatonosný křemen ze západního Zaválska, krystaly živce z dolomitů Linokánských, Crocodolit-Asbest[krokydolit (anglicky *crocidolite*), není samostatný druh – varieta riebeckitu; JS] --- vesměs dary Dra. Emila Holuba.

D) Sbírka hornin: Břidlice nad Livokánou [Linokánou], Melafýr z démantonosného dolu Kimberleyského [správně melafyr; JS], hornina nejvyšší vrstvy tamtéž, hrubě prosívaný pravý démantonosný slepenec z dolu Kimberleyského [dnes by se řeklo spíše diamantonosný; JS], jemně prosívaný démantový slepenec, hrubé kusy z hloubky dolu Kimberleyského --- vesměs dary Dra. Emila Holuba."

### Ediční poznámka:

*Dopisy či koncepty dopisů jsou otištěny v plném znění s ohledem na to, aby zůstal zachován dobový ráz textu. Doplnky editora jsou vyznačeny hranatými závorkami. Jinak bylo dbáno obecných zásad transkripce českých textů viz KAŠPAR, Jaroslav. Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím. Sv. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, 157–161.*

### Poznámky:

- <sup>1</sup> Na doporučení jednoho z recenzentů této studie učinil autor několik badatelských dotazů na archiváře Náprstkova Muzea v Praze. Archivář NpM Mgr. Ondřej Črthák autorovi na badatelský dotaz odpověděl e-mailem z 23. 12. 2019: „V čísle 146 jsou děkovné dopisy, ale všechny pochází z území Haliče. V č. 150 jsem ke Kroměříži nenašel nic vůbec. Co se týče č. 846, tak celý diář a poznámky k němu jsou poměrně rozsáhlé a místy zmatečné. Bohužel Holub si jej vedl poměrně nepřehledně, tak se mi nepodařilo zjistit, zda se to vztahuje k roku 1890. Další stránky, které ve fondu jsou, se věnují jiným rokům (1894–1900).“ Na zaslaných stranách Holubova diáře žádná zmínka o Kroměříži není a jednotlivé poznámky jsou skutečně velice nepřehledné.
- <sup>2</sup> Velehrad, 1890, roč. II, č. 33 z 17. 5., 3 (nestránkováno), článek nazvaný Dmitrij Aleksandrovič Slavjanskij-Agreněv v Kroměříži. Podnět k vystoupení Slavjanského sboru v Kroměříži ovšem historik spolku Moravan připsal pouze Emilu Kozánkovi. Viz FRIC, O. 1933: Dějiny kroměřížského Moravana 1862–1932. Kroměříž, 43: „Význačnou uměleckou událostí, k níž dal podnět dr. Kozánek, byly dva koncerty slavného ruského sboru Slavjanského, které jistě působily na Vachovy myšlenky o reformě sborového zpěvu.“
- <sup>3</sup> První z nich Sedm let v jižní Africe, dochovaný v knihovně Muzea Kroměřížska, má na titulní straně razítko „Učitelský spolek Komenský v Kroměříži“. Druhý velký Holubův cestopis Druhá cesta po Jižní Africe, rovněž dochovaný v muzejní knihovně, má na titulní straně razítko „Knihovna c. k. Českého gymnasia v Kroměříži“.
- <sup>4</sup> Velehrad, 1890, roč. II., č. 28 z 1. 5., 3 (nestránkováno). Jde o prostý přepis novinového článku s ohledem na to, aby zůstal zachován dobový ráz textu. Doplnky editora jsou vyznačeny

- hnanými závorkami. Jinak bylo dbáno obecných zásad transkripce českých textů viz KAŠPAR, J. 1987: Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím. Sv. 1. Praha, 157–161.
- <sup>5</sup> Hugo Zimek (1840–1902). Člen Moravana (jeho starostou 1881–1902), Občanské besedy a Sokola. Do Kroměříže přešel z rodného Přerova r. 1869, zde se stává advokátním koncipientem v kanceláři dr. V. Mildschuha, od roku 1891 účetním v městské spořitelně. Viz FRIC, O. 1933, 32–33.
- <sup>6</sup> Stanley, Henry Morton (nar. 1841 – zem. 1904) vl. jménem John Rowlands odešel r. 1859 z Velké Británie do USA. Ve službách listu New York Herald se vydal r. 1871 jako reportér dobře vybavený penězi do Afriky hledat pohřešovaného misionáře Davida Livingstona, téhož roku ho našel. Pokud jde o Stanleyho, musel E. Holub často odpovídat na otázku, uvozenou poukazem na Stanleyho úspěchy, zda by nebylo vhodnější cestovat po Africe se silnou vojenskou mocí jako on a ne s pouze malým neozbrojeným průvodem, jako to činil Holub. Odpovídal, že ve střední Africe, kudy prošel Stanley, je to vhodné. Angličan to měl podle něho jednodušší o to, že se mohl spolehnout na své nosiče a ozbrojit je, kdežto Holubovi by nosiči ručnice, kdyby je jimi vybavil, ihned ukradli, popřípadě by ho z nich zastřelili. Viz HOLUB, E. 1890b, 29.
- <sup>7</sup> Plakátek na českou kroměřížskou přednášku Emila Holuba je uložen v Archivu Muzea Kroměřížska, uložení DR 33 Drobné a příležitostné tisky, i. č. DR 33/3.02a/1. Informace o hulínské přednášce viz Velehrad, 1890, roč. II., č. 33 z 17. 5., 2. (nestránkováno) článek Přednáška afrického cestovatele dra. Emila Holuba. Srovnej s přípravami přednášky Emila Holuba ve Svitávce, viz KREJCAR březen 2000, 3, kde se Holub zabýval variantními návrhy pro stanovení výše vstupného, obdobně tomu bylo i v Napajedlích, viz VALŮŠEK 2000, 35, který píše na 31–32, že Emil Holub: „Z každé uskutečněné přednášky obvykle získával kolem 100 zl. honoráře, přičemž místní organizátor se zpravidla postaral o zajištění a zaplacení sálu, osvětlení a propagaci. Jako protihodnotu poskytoval Emil Holub místním školním ústavům dar ze svých přírodovědeckých sbírek.“ Holub sám dále ve Valůškem editovaném dopise (s. 36) deklaroval, že jeho dar té které škole je přímo úměrný výtěžku, který získá z přednášky. Obvykle však šlo o dvě bedničky a jednu bednu s předměty. Při srovnávání s kroměřížskou přednáškou je třeba vzít v úvahu, že kroměřížská akce předcházela napajedelskou o 9 let a svitáveckou o 10 roků, počet beden s dary ovšem i tak odpovídá.
- <sup>8</sup> Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž (dále jen MZA v Brně – SOkA Kroměříž), fond B-a 1, inv. č. 2632, karton 656. Korespondence uložena ve složce různých stavebních záležitostí v Kroměříži z různých let, bez dalšího označení.
- <sup>9</sup> Tamtéž, fol. 17–18. V dopise jsem podtrhl jen část podtrženou E. Holubem. Části podtržené modrou pastelkou či stejně zvýrazněné starostou města či sekretářem obecní rady jsem nechal bez podtržení.
- <sup>10</sup> Nejspíš míněno aranžovanou.
- <sup>11</sup> Po návratu z přednáškového turné po Severní Americe do Evropy Emil Holub v polovině roku 1895 oslepl na pravé oko, více již na něho neviděl, viz ŠÁMAL 2013, 390.
- <sup>12</sup> Seznam darovaných předmětů ani mapku jsem bohužel nenašel. Obrázek toho, co rozdával, si doplníme údaji o darech pro dvě další místa, kde také konal přednášky. Po přednášce v nedalekých Morkovicích 4. 3. 1900 poslal cestovatel tamní škole větší množství vycpaných ptáků a nerostů. Viz PŘIKRYL, J. březen 1933: Vzácné návštěvy v Morkovicích. Vlastivědný sborník střední a severní Moravy, roč. XI, č. 7, 98. V kronice obecné školy ve Svitávce je k roku 1901 uvedeno: „Slavný český cestovatel Dr. Emil Holub daroval svitávecké škole sbírku nerostů (horniny jihoafrické, evropské a z japonských ostrovů), fosilie a sbírku červů, korýšů, ryb a ptactva.“ Viz KREJCAR březen 2000, 3.
- <sup>13</sup> Zde je malý kousek listu utržen.

- <sup>14</sup> MZA v Brně – SOkA Kroměříž, B-a-1, inv. č. 1040. Protokol z jednání obecní rady města Kroměříže 15. 6. 1895, zde pod číslem 4828.
- <sup>15</sup> MZA v Brně – SOkA Kroměříž, fond B-a 1, inv. č. 2632, karton 656, fol. 21.
- <sup>16</sup> Datum je mylně zapsáno, šlo o Holubův dopis z 14. 6. 1895.
- <sup>17</sup> František Višňák (3. 10. 1845 Jilemnice – 7. 11. 1896 Kroměříž) byl prvním ředitelem českého gymnázia v Kroměříži. Více o něm PÁLKA, P. 1996: Dokonav v malé chvíli vyplnil časy dlouhé. Týdeník Kroměřížska, roč. VII, č. 49 z 3. 12., 6.
- <sup>18</sup> MZA v Brně – SOkA Kroměříž, B-e 187, inv.č. 1 – Kronika Benešova státního reálného gymnázia v Kroměříži (Dějiny českého gymnázia v Kroměříži od r. 1882).
- <sup>19</sup> MZA v Brně – SOkA Kroměříž, fond B-a 1, inv. č. 2632, karton 656, fol. 22.
- <sup>20</sup> Tamtéž, fol. 19.
- <sup>21</sup> Smuteční oznámení o smrti JUDr. Vilibalda Mildschuha vyšlo v tiskovém orgánu Národní strany v novínách Moravská orlice, 1896, roč. XXXIV, č. 290 z 16. 12., 4, kde je dům v Jánské ulici 26 označen za dům smutku. Více k domu PEŘINKA, F. V. 1940: Dějiny města Kroměříže. Díl III. 189. Vilibald Mildschuh u Kroměříže ještě dům v Horních zahradách, které však jsou středu města vzdáleny; Emil Holub se cítil vzhledem ke svým zdravotním potížím po obvykle více než dvouhodinových přednáškách unaven a obvykle přenocoval v soukromém domě viz VALÚŠEK 2002, 36–37.
- <sup>22</sup> MZA v Brně – SOkA Kroměříž, fond B-a 1, inv. č. 2632, karton 656, fol. 23.
- <sup>23</sup> Josef Glos byl sekretářem Obecní rady města Kroměříže.
- <sup>24</sup> Svá vyjádření autorovi textu laskavě zaslali tito odborníci z Přírodovědného muzea Národního muzea: Kurátor ornitologických sbírek RNDr. Jan Hušek, Ph.D. (zkratka JH), vedoucí zoologického oddělení Mgr. Radek Šanda, Ph.D. (zkratka RŠ), kurátor sbírky pavouků RNDr. Petr Dolejš, Ph.D. (zkratka PD), kurátor sbírky obojživelníků a plazů RNDr. Jiří Moravec, CSc. (zkratka JM), kurátor botanického oddělení Otakar Šída, M.Sc. (zkratka OŠ) a vedoucí meneralogicko-petrologického oddělení Mgr. Jiří Sejkora, Ph.D. (zkratka JS). Jejich moderní české určení latinských názvů uvádím v hranatých závorkách spolu se zkratkou jména toho kterého odborníka z Národního muzea, který daný latinský název přírodniny určil.

## Prameny:

Archiv Muzea Kroměřížska, uložení DR 33 Drobné a příležitostné tisky, i. č. DR 33/3.02a/1.

MZA v Brně – SOkA Kroměříž, fond B-a 1, inv. č. 2632, karton 656.

MZA v Brně – SOkA Kroměříž, B-a-1, inv. č. 1040. Protokol z jednání obecní rady města Kroměříže 15. 6. 1895, č. 4828.

MZA v Brně – SOkA Kroměříž, B-e 187, inv.č. 1 – Kronika Benešova státního reálného gymnázia v Kroměříži (Dějiny českého gymnázia v Kroměříži od r. 1882).

## Literatura:

DLOUHÝ, J. (ed.) 1947a: Dr. Emil Holub – africký cestovatel. K stoletému výročí jeho narození. Praha.

DLOUHÝ, J. 1947b: Z korespondence Dra Emila Holuba. In: DLOUHÝ, J. (ed.) 1947a, 135–155.

LIFKA, B. 1947: Archiv života a díla Dra Emila Holuba v knihovně Náprstkova musea. In: DLOUHÝ, J. (ed.) 1947a.

FRIC, O. 1933: Dějiny kroměřížského Moravana 1862–1932. Kroměříž, 43.

HOLUB, E. 1880: Sedm let v Jižní Africe: Příhody, výzkumy a lovy na cestách mých od polí diamantových až k řece Zambesi (1872–1879). Díl I., Praha.

HOLUB, E. 1881: Sedm let v Jižní Africe: Příhody, výzkumy a lovy na cestách mých od polí diamantových až k řece Zambesi (1872–1879). Díl II., Praha.

HOLUB, E. 1890a: Druhá cesta po Jižní Africe: Z Kapského města do země Mašukulumbův: Cesty v Jižní Africe vykonané v letech 1883–1887. Díl I., Praha.

HOLUB, E. 1890b: Druhá cesta po Jižní Africe: Z Kapského města do země Mašukulumbův: Cesty v Jižní Africe vykonané v letech 1883–1887. Díl II., Praha.

HULEC, O. – OLŠA, J. jr. 2008: Dějiny Zimbabwe, Zambie a Malawi. Praha.

KAŠPAR, J. 1987: Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím. Sv. 1. Praha.

KREJCAR, P. březen 2000: Dr. Emil Holub byl také ve Svitávce. Vlastivědné listy Boskovicka, roč. 8 (13), č. 1, 3.

MALÍŘ, J. 1996: Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914. Brno, 83–85.

Moravská orlice, 1896, roč. XXXIV, č. 290 z 16. 12.

PÁLKA, P. 1996: Dokonav v malé chvíli vyplnil časy dlouhé. Týdeník Kroměřížska, roč. VII, č. 49 z 3. 12., 6.

PÁLKA, P. 2002a: České gymnázium v Kroměříži. 120 let českého gymnázia v Kroměříži, 5–29.

PÁLKA, P. 2002b: K počátkům českého gymnázia v Kroměříži. Muzeum 2000/III. Kroměříž, 37–71.

PÁLKA, P. 2012: České gymnázium v Kroměříži do roku 1990. 130 let českého gymnázia v Kroměříži 1882–2012. Kroměříž, 13–26.

PERNES, J. 1979: Časopis Velehrad v Kroměříži a svobodomyšlné hnutí na Moravě v letech 1889–1890. Studie Muzea Kroměřížska 79. Kroměříž, 70–75.

PEŘINKA, F. V. 1940: Dějiny města Kroměříže. Díl III. 189.

PŘIKRYL, J. březen 1933: Vzácné návštěvy v Morkovicích. Vlastivědný sborník střední a severní Moravy, roč. XI, č. 7, 98.

ŠÁMAL, M. 2013: Emil Holub: Cestovatel – etnograf – sběratel. Praha.

TONDL, J. 1896: Sbírky přírodopisné. Výroční zpráva císař. král. Českého vyššího gymnasia v Kroměříži za školní rok 1895–1896. Kroměříž.

UHL, K. 1947: Dr. Emil Holub a Morava. In: DLOUHÝ, J. (ed.) 1947a, 128–134.

VALÚŠEK, D. 2002: Cestovatel Emil Holub a Napajedla. Acta musealia 2002/1, 31–38.

Velehrad, 1890, roč. II, č. 27, 28, 33